

Csikszentdomokosi népmesék kalandos útja 1942-től napjainkig

Estefia, Éjfélfia, Hajnalfia. Csikszentdomokosi népmesék Belatini Braun Olga gyűjtésében.

Balassi Kiadó, Bp. 2013. 1028 old. (Magyar Népköltészet Tára XIV.)

A varázsmese hőse a humánus képviselője egy – a mese kezdetekor – értékvesztett világban. Útra kell kelnie és vissza kell szereznie valami nagyon értékeset, fontosat, mert különben nem állhat helyre a világ rendje. Útja során mindenféle próbákat kell kiállnia, közben segítőkre talál, varázseszközökre tesz szert, de vannak akadályozói és ellenségei is. Sok minden megtörténhet vele és másokkal is a mesebeli térben és időben, de az sohasem, hogy a mese végére ne változzon meg a negatív kiindulópont, ne jusson diadalra a jó, és ne bűnhődjön a gonosz. Senki sem tudja, mikor indult útnak először a címadó mese három hőse: Estefia, Éjfélfia és Hajnalfia, mikor váltak varázsmesék/tündérmesék hőseivé, csikszentdomokosi népmesék kedvelt figuráivá. Azt viszont tudjuk, hogy a 20. század utolsó negyedében/harmadában alakjuk örökre szertefoszlott volna, a többi meshőssel együtt örökre elveszítették volna fontos szerepüket az egymást követő generációk közötti kommunikációban, és semmit sem tudnánk a korábban még alapvető kultúrákövető szerepet betöltő népi specialistákról, a tehetséges mesemondókról sem, ha még időben nem került volna sor a regionális, lokális és egyéni repertóriumok feltárására, a meseszövegek írott formában való rögzítésére.

Varázsmesébe illő, kalandokkal teli a csikszentdomokosi mesemondó(k) és a mesegyűjtő találkozása, majd ezt követően a kézirat/gépirat 70 esztendőn át tartó hányódása is. A grafikusművész, könyvillusztrátor és mesegyűjtő Belatini Braun Olga a második világháború idején jutott el Csikszentdomokosra, és mintegy 200 mesét jegyzett le 1942–43-ban. Bár a gyűjtő az anyagot 1944-ben már kiadásra előkészítette, köteté szerkesztette, és alapos, terjedelmes etnográfiai-szociológiai bevezető tanulmányt is írt hozzá, a történelmi-politikai események miatt könyve akkor nem jelenhetett meg. Belatini Braun Olga ugyanis

pesti gyártulajdonosok (édesapja pszichológus) leszármazottja volt, és ezért 1944-ben a családnak el kellett hagynia Magyarországot. Távozásuk vagy menekülésük körülményei homályosak. Hermann Zoltán irodalomtörténész, a 2013-ban, hét évtizedes késéssel megjelent mesegyűjteményhez írt bevezető tanulmányában ismerteti erre vonatkozó kutatásainak eredményeit: a családi feljegyzések szerint Belatini Braun Olga egy osztrák művészettörténész-műkritikus, Rudolf von Leyden feleségeként Indiába költözött, és az 1960-as években Bécsben halt meg.

Hermann Zoltán mikrofilológiai kutatásainak köszönhetően tudjuk meg azt is, hogyan került egyre közelebbi kapcsolatba a mesékkal, majd hogyan vált mesekutatóvá Belatini Braun Olga. Fiatal korában Hollandiában, Svájcban folytatott képzőművészeti és művészettörténeti tanulmányokat, majd hazatérve Magyarországra, az 1930-as években gyermekkönyveket illusztrált. Később csatlakozott az Ortutay Gyula által alapított, a néprajztudományban budapesti „egyéniégkutató iskolá”-nak nevezett folklorista-mesekutató csoporthoz – ennek köszönhető a csikszentdomokosi mesegyűjteménye.

Belatini Braun Olga egykori mesegyűjteményének mára mintegy kétharmada maradt fenn két gépiratanyag formájában: az egyik, egy mesemondók szerint rendszerezett szövegtörzset az ELTE Folklore Tanszékének kéziratárában, valamint egy kiadásra előkészített, a gyűjtő bevezető tanulmányával kiegészített, öt bekötött kötetnyi gépirat, amely az MTA BTK NI Kéziratárában található. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatócsoport vezetősége célul tűzte ki az akadémiai Néprajzi Intézet archívumában fellelhető legértékesebb, eddig kiadatlan kéziratok közkinccsé tételét, és így a Balassi Kiadónak a Magyar Népköltészet Tára nevet viselő sorozatában, melynek Magyar Zoltán a szerkesztője,

a mesegyűjtemény 2013-ban végre könyv formájában is megjelenhetett. A vastag, 1028 oldalas kötet sajtó alá rendezője és szerkesztője, valamint jegyzet-anyagának összeállítója Benedek Katalin.

A kötet öt szerkezeti egységre tagolható.

1. Az első rész, Hermann Zoltán bevezető tanulmánya, bemutatja a mesegyűjteményt, a csíkszentdomokosi gyűjtés körülményeit, Belatini Braun Olga élettörténetét, a szentdomokosi mesemondás szociokulturális kontextusát – az erdőirtásokon munkát vállaló, fakitermeléssel, favágással foglalatokodó férfiak esti szórakozása volt a mesemondás, mesehallgatás az első világháború végétől az 1950-es évekig, amikor is gyakran heteket-hónapokat töltöttek az erdőben, távol az otthonuktól.

A Belatini-gyűjtemény kiadásának előkészületei kapcsán a csíkszentdomokosiak segítettek összegyűjteni az egykori mesemondókról még fellelhető adatokat. Ezt az anyagot három oldal terjedelmű táblázatba foglalva olvashatjuk Hermann Zoltán bevezető tanulmányában.

A mesegyűjtő nagy felfedezettje az 1940-es években Albert András, aki a legtöbb mese ismerője (a mesegyűjteményben 69 meséje olvasható), tehetséges, közkedvelt mesemondó volt. Albert András a népi specialista, aki jósló tudományával és mesemondásával vívta ki közössége megbecsülését, de lakodalmi gazdaként is tevékenykedett, és festéssel is foglalkozott; aki a *Székely Naptár* szerkesztőjével levelezett meséinek kiadása ügyében, és Belatini Braun Olgának vastag – húsz-negyven lap terjedelmű – levelekben küldözgette azokat a meséket, melyeket a gyűjtőnek nem volt alkalma tőle a helyszínen, a terepmunka során lejegyezni; és aki a meséken kívül elküldte neki mintegy száz gépelt lapnyi életrajzát is. Albert Andrásról a Székelyföld 2011/2. számában jelent meg Péter László irodalomtörténész, folklorista méltatása, *A legkiválóbb székely mesemondó* címmel. Önéletírásának egy részletét szintén a Székelyföld folyóiratban, annak 2012/8. számában közölte Hermann Zoltán.

A mesegyűjtemény bevezető tanulmányában Albert András különleges, négy-öt száz kötetnyi magánkönyvtáráról is olvashatunk (pl. Petőfi Sándor,

Jókai Mór, Benedek Elek, Émile Zola műveit olvasta, tenyérjóslással és csillagfejtéssel kapcsolatos könyveket gyűjtött).

2. A kötet második része Belatini Braun Olga 1944-ben írott bevezető tanulmányának 50 oldalnyi részlete. Bemutatja a mesemondó Albert András és annak meseanyagát. Kiemelkedő tehetségű, alkotó típusú mesélőként ismerhetjük meg, ellentétben „a mesét szajkó módjára betanult mesemondó típusával”. A többi csíkszentdomokosi mesemondót és elbeszélői stílusukat is bemutatja, valamint összefoglalja a lokális meserepertoár specifikumait.

3. A kötet harmadik, legnagyobb terjedelmű fejezete (860 oldalnyi) az összesen 136 szöveget tartalmazó adattár: *A mesék gyűjteménye*. 69 mesének Albert András volt az adatközlője, a gyűjtemény másik felét, 67 szöveget, Belatini Braun Olga 19 mesemondótól gyűjtötte. A mesegyűjteményben több ízben is egymás után olvashatjuk egy-egy mese különböző mesélők által elmondott variánsait. Az adattár szövegei műfajok és alműfajok szerint csoportosítva: 86 tündérmese, 4 állatmese, 3 legendamese, 10 novellamese, 2 ostobaördög-mese, 2 rátótiáda, 22 tréfa, trufa és anekdota, 3 hazugságmesé és 4 hiedelemtörténet.

4. Benedek Katalinnak a jegyzetekhez írott bevezetőjéből tudjuk, hogy Belatini Braun Olga gépiratának részben mesemondók, részben pedig mesetípusrendszer szerint rendezett anyagát a 2004 óta érvényben lévő, Hans-Jörg Uther által készített ATU (*The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*) új típusbesorolásához igazították a kötet sajtó alá rendezői, szerkesztői; ugyanakkor mindenütt meghagyták az MNK (*Magyar Népmesekatalógus*, sorozatszerk. Kovács Ágnes), illetve a BN (Berze Nagy János: *Magyar Népmesetípusok*) jelölést, ahol ez indokolt volt. Ezt a jegyzetanyagot az adatközlők mutatója, az irodalomjegyzék, a rövidítések és a tájzavak jegyzéke egészíti ki.

5. A kötetet 16 képet tartalmazó képmelléklet zárja. 11 fekete-fehér és 5 színes fényképen jelennek meg a mesemondók családjuk körében vagy jellegzetes környezetükben, munkavégzés közben

(esztencsinalás, a fűrészüzem munkásai, állatok gondozása); a csíkszentdomokosi templom, a falu látképe a temetődombról, valamint az 1599-ben a falu határában meggyilkolt erdélyi fejedelem, Báthory András emlékére egykor a Pásztorbükkön állított engedztelő kereszt, amely jelenleg a templom udvarán található.

Benedek Katalin a mesegyűjtemény kiadásának legfőbb jelentőségét az új perspektíva nyitásban látja. Véleménye szerint a 20. századi folklorisztika történetének olyan időszaka ragadható meg általa, amikor a modernizációtól, a gazdasági-társadalmi-technikai újításoktól még nagyrészt elzárt közösségekben megbecsülték a generációról generációra hagyományozódó szellemi örökséget, és egy-egy tehetséges mesemondó még alapvető kultúráközvetítő szerepet töltött/tölthetett be.

Bár Belatini Braun Olga mesegyűjteményének teljes anyaga csak 2013-ban jelent meg, részletek korábban is olvashatóak voltak belőle. Albert Andrásnak több meséje is megjelent nyomtatásban az alábbi kötetekben: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar népköltészet*. 3. *Népmesék*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1955. és Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar népmesék*. I–III. Válogatta és jegyzetekkel ellátta Dégh Linda és Kovács Ágnes. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1960.

1965-ben Dégh Linda angol fordításban közölte Albert András 3 szövegét – *Folktales of Hungary*. Transl. Judit Halász, University of Chicago Press, Chicago 1965; Voigt Vilmos pedig 1989-ben adott ki

egy szöveget a csíkszentdomokosi mesegyűjteményből – Voigt Vilmos (szerk.): *A táltos kanca és a libapásztorlány. Híres magyar mesemondók meséi*. Móra Könyvkiadó, Bp. 1989.

A csíkszentdomokosi könyvtárat néhány éve Albert Andrásról, a falu híressé vált mesemondójáról nevezték el, beindították a www.meselofalu.eoldal.hu honlapot, az iskolában és a könyvtárban mesemondó versenyeket szerveznek – a különböző kommunikációs technológiák segítségével próbálják „visszahozni” a mesemondás-mesehallgatás szokását.

A település lakói úgy tartják, hogy a Báthory András meggyilkolása miatti, négy évszázadon át tartó kollektív vezeklésért cserébe, az isteni irgalom és megbocsátás jeleként született éppen Csíkszentdomokoson 1896-ban Márton Áron püspök, a szent életű egyházfő, aki szembe mert szállni a kommunista hatalommal, az emberi jogok és a keresztény szeretet képviselőjeként.

És talán ezért jött Csíkszentdomokosra Belatini Braun Olga is meséket gyűjteni a második világháború idején, egy értékvesztett világban. Hiszen Hajnalfia alakja nem lehet semmivé – útnak kell indulnia újra meg újra, felmenni a Hajnalcillagra, onnan átugrani az Üveghegyre, legyőzni sorra minden gonosz ellenséget, majd visszahozni mindazt a sok-sok ezüstös-aranyos-gyémántos, de leginkább emberi értéket, amelyek nélkül nem állhat helyre a világ rendje.

Tekei Erika

Az építő Kós Károly korai munkássága

Fabó Beáta – Anthony Gall: Napkeletről jöttem, nagy palotás rakott városba kerültem: Kós Károly világa, 1907–1914. Budapest Főváros Levéltára, Bp. 2013. 183 old.

Az erdélyi és azon belül kalotaszegi építészettel, illetve népi építészettel foglalkozó kutatók számára megkerülhetetlen az építész-író Kós Károly személye és munkássága. A transzilvánizmus legismertebb szellemi vezére ebben a közegben élt, alkotott, ez a táj hatott világlátására, jellegzetes stílusára, ezért az

ilyen jellegű írások, kutatások gyakran kiemelik a történelmi városok és a népi kultúra Kós alkotásaira gyakorolt hatását, illetve az építész hatását Erdély építészetére és művelődési életére.

Ennek a kölcsönhatásnak korai szakaszát, az építész-író egyéniségének legfőbb formálót

Nagy Ákos (1986) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, fradiforever@yahoo.com